

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องการขัดเกลาทางสังคมเกี่ยวกับความเชื่อ โดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนบท และกลไกเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาด้านความเชื่อ ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะกรณี การขัดเกลาความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้าที่หมู่บ้านม่วงโตน ตำบลแม้อ้อยเงิน อำเภอต๋อยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาระเบียบวิธีวิจัย
2. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่าง ๆ
3. การกำหนดแหล่งข้อมูล และกลุ่มตัวอย่างประชากร
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล
6. การสรุป อภิปรายผลการวิจัยและเสนอแนะ

การศึกษาและเลือกระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัย แบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยเหตุผล 3 ประการ ดังนี้

1. คำถามในการวิจัย การวิจัยนี้มีคำถามในการวิจัยหรือวัตถุประสงค์ในการวิจัยถึงการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบทว่าเป็นอย่างไร มีกลไก เงื่อนไขใดบ้างที่มีผลต่อการขัดเกลาดังกล่าว ซึ่งเป็นคำถามที่ต้องการทราบรายละเอียดของ ปรากฏการณ์

ที่เกิดชั้นในชุมชน ในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นสามารถอธิบายได้ละเอียดลึกซึ้ง หลายแง่มุมเหมาะสมกับภาพที่เป็นจริงนั้นที่เกิดชั้น การศึกษาวิจัยไม่สามารถกำหนดได้แน่นอนว่าคำถามควรมีอะไรบ้างตั้งแต่ลักษณะใด จึงเป็นเรื่องที่ครอบคลุมอย่างแท้จริง และการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยเพิ่มเติมรายละเอียดของข้อความได้ตลอดเวลา เพราะเครื่องมือของการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นผู้วิจัยคือกลจักรสำคัญ ฉะนั้นจึงเป็นการกำหนดเฉพาะประเด็นหลักใหญ่ ๆ ส่วนในการกำหนดประเด็นย่อยนั้นขึ้นอยู่กับผู้วิจัยว่า เรื่องราวเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา เพื่อจะอธิบายคำถามมากขึ้นน้อยเพียงใด ฉะนั้นหากว่าประเด็นของการศึกษามีความลึกซึ้ง จึงเป็นความเหมาะสมที่ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

2. การวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่มีความเคลื่อนไหว (Dynamic) อยู่ตลอดเวลาประกอบกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่มีการเคลื่อนไหว และละเอียดอ่อนไปตามสภาพการณ์ของสังคมที่มีการเคลื่อนไหวและละเอียดอ่อนไปตามสภาพการณ์ของสังคมที่มีการผันแปรทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้ระบบของความเชื่อในสังคมหลายอย่างยังคงดำรงอยู่ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องของพิธีกรรมที่เป็นส่วนสำคัญของการขัดเกลาแบบความเชื่อในชุมชนชนบท ที่ยังคงดำรงให้เห็นถึงการยอมรับปฏิบัติสืบทอดในวิถีชีวิต เป็นแบบแผนของการปฏิบัติทางขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่งที่มีการขัดเกลาสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งทั้งยังมีการปรับประยุกต์รูปแบบเพื่อความเหมาะสมกับภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งการศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ การใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน

3. การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ การแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ได้ผ่านการคิด และพิจารณาจากบุคคลผู้แสดงพฤติกรรมมาแล้ว และเหตุผลของแต่ละบุคคลอาจเหมือนหรือแตกต่างกัน เพราะเหตุผลนั้นขึ้นอยู่กับบริบทของกันนั้น และส่วนหนึ่งของการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์จะแสดงออกตามที่ เขาคิดว่าผู้ชมทางสังคมนั้น ๆ ต้องการในเรื่องดังกล่าว Goffman (อ้างใน อุกฤษ์ ดุลยเกษม, 2529, หน้า 8) ได้เปรียบเทียบการแสดงออกของมนุษย์เหมือนบ้านที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนรับแขก และห้องส่วนตัว ซึ่งห้องรับแขกจะตกแต่งให้มีความสวยงามเป็นที่พอใจแก่พวกแขกและส่วนที่เป็นห้องส่วนตัว เช่น ห้องนอน ห้องครัวและห้องน้ำ ปกติจะไม่ต้องการให้แขกเห็น เพราะไม่ต้องการให้แขกเกิดภาพพจน์ที่ไม่ดีแก่ตน การวิจัยเชิงปริมาณซึ่งมักใช้แบบสอบถามจะถามได้แต่เฉพาะห้องรับแขกไม่ได้ความจริงในส่วนที่เป็นส่วนตัว

แต่การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเน้นให้ได้ความจริง จึงเน้นความสนทนาระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งใช้ผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก และจำนวนไม่มากนัก จึงแตกต่างกับการวิจัยเชิงปริมาณซึ่งการสร้าง ความสนทนาก็ไม่สามารถทำได้ เพราะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างมาก

การศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. สังคมประกิต
  - การรับรู้ การขัดเกลาทางสังคม
  - การควบคุมทางสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ
4. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
5. แนวคิดการถ่ายทอดและยอมรับ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การกำหนดแหล่งข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่ศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม โดยมุ่งที่จะ หาคำตอบว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใดหรือมีปัจจัยอะไรบ้าง ดังนั้นผู้วิจัยจึง ศึกษาการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ ว่ามีกระบวนการอย่างไร มีกลไก เงื่อนไขอะไรที่มีผล ต่อการขัดเกลานั้น ฉะนั้นการวิจัยนี้จึงไม่ใช่การศึกษาประชากร ในความหมายของการวิจัย เชิงปริมาณ ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยและกระแสหลักในปัจจุบัน และใช้วิธีการหาผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) แทนการสุ่มตัวอย่างแต่ในส่วนของแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดไว้กว้าง ๆ ว่าเป็น ประชาชนบ้านม่วง โตน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ โดยผ่านพิธีกรรม ของบ้านม่วง โตน ซึ่งแยกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่นผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการวัด และผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้รับการคัดเลือกจากประชาชน

2. ผู้มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับพิธีกรรม ในที่นี้หมายถึง ผู้อาวุโสที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม เช่น ปู่จารย์ หรือมรรคทายก หรือพี่เลี้ยงในสำนักทรงหรือผู้ที่ปฏิบัติและเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติของพิธีกรรมดังกล่าว

3. ประชาชนในชุมชนที่ยอมรับปฏิบัติและไม่ยอมรับปฏิบัติในความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว ในที่นี้หมายถึง ประชาชนในหมู่บ้านม่วงโตน โดยแบ่งออกเป็นตามช่วงอายุคือ 10-20, 20-30, 30-40, 50-60 และ 60-70

4. องค์กรในชุมชนที่มีบทบาทในการขัดเกลาในด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน ในที่นี้หมายถึง โรงเรียนประถม สถานเอนามัย และวัด

5. ผู้ประกอบพิธีกรรม หมายถึง ร่างทรง เจ้าทรง และพี่เลี้ยง

การสร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1. ตัวผู้วิจัยเอง นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยในแนวนี้เป็นการใช้คนสัมผัสกับคน ผู้วิจัยต้องสร้างความรู้จักคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง ตามที่ได้กล่าวแล้ว การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ รวมทั้งการสังเกตสิ่งแวดล้อมและปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูลตลอดเวลา เพื่อเก็บภาพของอารมณ์ผู้ให้ข้อมูล นำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลเพื่อได้ข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด

2. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่ทำการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ล่วงหน้า เป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่ผู้วิจัยต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่ซักถามรายละเอียดจากผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งแบบสัมภาษณ์ ได้กำหนดหัวข้อในการศึกษา 5 ประเด็นคือ

2.1 ข้อมูลหมู่บ้าน ได้ทำการศึกษาถึงประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน ประวัติการพัฒนาสภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน เช่น จำนวนหลังคาเรือน จำนวนคน สภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 ข้อมูลหมู่บ้าน ได้ทำการศึกษาถึงลักษณะการเมืองการปกครอง อาชีพ รายได้ วิถีชีวิตองค์กรของชุมชน ระบบเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน

2.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

2.4 การขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ ศึกษาถึงกระบวนการขัดเกลาทาง ด้านความเชื่อ วิธีการ ผู้ขัดเกลา ผู้ถูกขัดเกลา

2.5 กลไกที่มีผลต่อกระบวนการขัดเกลา ศึกษาถึงกระบวนการทางศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน วิธีการถ่ายทอด ระบบสัญลักษณ์ บทบาทของบุคคลที่เกี่ยวข้อง สถานการณ์ และการควบคุมทางสังคม

3. แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อบันทึกรายละเอียดที่ได้จากการ สังเกต การสังเกต และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

4. กล้องถ่ายรูปและเทปบันทึกเสียง เพื่อบันทึกภาพและเสียงเพื่อช่วยในการทำ ความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูลในบางกรณี

การเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และตรวจสอบข้อมูล

1. การเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการ ได้รับข้อมูลที่แท้จริง ผู้วิจัยได้ใช้เงื่อนไขจากการที่มีญาติผู้ใหญ่ และคนรู้จักอยู่ในชุมชนประกอบการ การที่ผู้วิจัยเคยเป็นคนในชุมชนแห่งนี้มาก่อน ฉะนั้นการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ไม่ ยุ่งยากสำหรับผู้วิจัยแต่อย่างใด ในส่วนของการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมการทรงเจ้านั้นผู้วิจัยได้ใช้ วิธีการผูกสัมพันธ์กับสำนักทรง โดยการเข้าฝากฝังตนเป็นลูกเลี้ยง (ผู้เลื่อมใสศรัทธา หรือลูกศิษย์) ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้แสดงวัตถุประสงค์ในสถานภาพของการเป็นนักศึกษา แต่อยู่ในฐานะของลูกเลี้ยงคน หนึ่ง และก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนโดยหาโอกาสแวะเวียนในแต่ละกลุ่มบ้านอยู่เสมอ ๆ เช่น แวะเยี่ยมถามข่าวคราวการเจ็บป่วย การเรียนต่อ การทำงานของลูกหลานในครอบครัว หรือร่วมกิจกรรมของหนุ่มสาว และแม่บ้าน ในกิจกรรมของชุมชน ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงวิถีชีวิตใน หลายแง่มุมของชุมชน และสะท้อน แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชนในด้านต่าง ๆ ในการ เก็บรวบรวมข้อมูลนั้น

จากเหตุผลที่ผู้วิจัยก็อยู่ในฐานะที่เคยเป็นบุคคลหนึ่งที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชน และมีญาติมิตร จำนวนค่อนข้างมากในชุมชน จึงมีความสนิทสนมกับคนในชุมชนค่อนข้างดีและได้รับความร่วมมืออย่าง ดียิ่งในการให้ข้อมูล หากแต่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มีผลต่อการมองความต่างความเหมือนของปรากฏการณ์ ของระบบความเชื่อและพิธีกรรม ฉะนั้นในการที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล จึงต้องพยายามมองทั้งด้าน

มุมมองของคนภายนอกและคนภายใน พยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความยุติธรรมและเป็นกลาง โดยไม่ได้เอาเกณฑ์ของผู้วิจัยเข้าไปตัดสินหรือกำหนดหรือประเมินการขณะเดียวกันก็ได้พยายามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้ ความชำนาญการ ทั้งทางพิธีกรรมและวิชาการกับบุคคลภายนอกและภายในชุมชนอยู่เสมอ

ดังนั้นในการเข้าไปศึกษาชุมชน ระยะเวลาผู้วิจัยยังมีความหนักใจอยู่บ้าง เนื่องจากการที่ผู้วิจัยเคยเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนแห่งนี้ การที่เป็นบุคคลภายในนั้น จากสิ่งแวดล้อมที่เคยสัมผัสและระบบความเชื่อที่เคยได้รับการขัดเกลาในหลายด้าน อาจจะเป็นเงื่อนไขอุปสรรคหนึ่งในการศึกษาชุมชนแห่งนี้ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลและความพยายามในการวิเคราะห์ระบบคิดของคนในชุมชน โดยการศึกษาจากงานเอกสาร และการปรึกษากับผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญตลอดจนองค์กรของรัฐในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดและแสวงหามุมมองที่มีทัศนะของความเป็นกลางหรือในบางครั้งที่รู้สึกกลับสนในการวิเคราะห์แยกแยะปรากฏการณ์นั้นผู้วิจัยใช้วิธีการแยกตัวออกจากชุมชนชั่วคราวและพยายามเปรียบเทียบปรากฏการณ์เกี่ยวกับพิธีกรรมในชุมชนอื่น ๆ เช่น ที่จังหวัดกำแพงเพชร และสุพรรณบุรี พร้อมทั้งสอบถามจากผู้รู้ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความชัดเจนในการศึกษามากยิ่งขึ้น

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพราะการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นผู้ที่รอบรู้ข้อมูลและเรื่องราวที่ศึกษาได้ดีทำให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ต้องมีความระมัดระวัง และตรวจสอบ โดยผู้วิจัยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในหมู่บ้านออกเป็น 5 กลุ่มคือ

- 2.1 ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน นายปราณีโต นายอ้าย นายสุทัศน์ นางวันเพ็ญ
- 2.2 ผู้มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับพิธีกรรม ได้แก่ พ่อหนานอ้า แม่อ้อยเอี้ย นางบุญ นายบั้น นายเบ็ง นางศรีมูล
- 2.3 ประชาชนในชุมชน ได้แก่ นายมี นายสมาน นางคำบ้อ นางเบ็ง นายแสน นางอัมพร แม่อ้อยแก้ว
- 2.4 ผู้นำองค์กรในชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ครูโรงเรียนประถมและพระสงฆ์
- 2.5 ผู้ประกอบพิธีกรรม หมายถึง เจ้าพิธี ร่างทรง เจ้าทรง พี่เลี้ยง รวมผู้ให้ข้อมูลหลัก 35 คน

3. ทำการสังเกตข้อมูลทางกายภาพและปรากฏการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นปัจจุบัน โดยช่วงแรกทำการสังเกต ข้อมูลทางภูมิศาสตร์เช่น ที่ตั้งหมู่บ้าน ถนน แม่น้ำ การตั้งบ้านเรือน โดยวิธีการศึกษานั้น จากการสังเกตปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน การปฏิบัติของบุคคลและกลุ่มเกี่ยวกับความเชื่อ รูปแบบของพิธีกรรม โดยทำการบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึก

การศึกษาประวัติของชุมชน เป็นความสนใจประการหนึ่ง เนื่องจากหมู่บ้านแม่วง โตน เป็นหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านอยู่เสมอมา และข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน ความเป็นมาต่าง ๆ ยังขาดการรวบรวมอย่างเป็นระบบ อาศัยเพียงคำบอกเล่าของคนในชุมชนโดยเฉพาะจากคนสูงอายุ ขณะเดียวกันหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะบอกเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนก็เปลี่ยนแปลงเสียหาย เนื่องจากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในชุมชน เช่น การสร้างโบสถ์วิหาร เจดีย์องค์ใหม่ครอบองค์เก่า โดยรูปแบบใหม่ การแยกส่วนการเก็บวัตถุโบราณของวัด ตามบ้านมรรคทายกและปุจรรย์ทำให้หลักฐานขาดหาย จึงไม่สามารถบอกอายุที่แท้จริงของหมู่บ้านได้ แม้กระทั่งวัตถุเครื่องใช้เก่าแก่ในชุมชนที่เคยใช้ในวิถีชีวิตก็หมดไป ไม่คงเหลือหลักฐานจากการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเข้าสู่ชุมชนกว่า 20 ปี และจากอิทธิพลแผ่ขยายจากการท่องเที่ยว ที่ทำให้เครื่องใช้ในครัวเรือนที่เก่าแก่แปรสภาพสู่การขายเป็นสินค้าแทน ฉะนั้น ในคนรุ่นหลัง 25 ปีมานี้ จึงขาดความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน แม้กระทั่งหน่วยราชการในชุมชนก็ ไม่มีการรวบรวมข้อมูลประวัติของชุมชนอย่างใด ฉะนั้นข้อมูลที่ได้รับจึงอ้างอิงและตรวจสอบกับหลักฐานหลายด้านประกอบกัน ทั้งจากผู้สูงอายุในชุมชน คนสูงอายุจากนอกชุมชน และหลักฐานเกี่ยวกับความเชื่อของคนในชุมชน เช่น หอผีต่าง ๆ ของชุมชน ฯลฯ

ในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเกี่ยวกับความเชื่อในด้านเหตุที่ชุมชนแห่งนี้ ผู้คนในชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้ามาก ประกอบกับลักษณะของชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติอยู่อย่างเหนียวแน่นแทบจะขาดการแยกแยะว่า ใครเป็นใคร ดังนั้นในการสัมภาษณ์หรือการสังเกตการณ์นั้น จึงมักจะมีปรากฏการณ์ที่กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนพยายามจะโน้มน้าวให้ผู้วิจัยเกิดความศรัทธาหรือความเชื่อ โดยการชักชวนให้ไปร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ การบอกเล่าถึงอำนาจของเจ้าทรง หรือแม้กระทั่งเมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่ตอกย้ำความเชื่อเช่น การลงขอนแก่น หรือการที่คนถูกผีเข้าและญาตินำมาให้เจ้าพ่อรักษาหรือปราบผีให้ ผู้วิจัยได้รับแจ้ง

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และถูกตามให้ไปร่วมเหตุการณ์นั้น และหลังจากนั้นผู้วิจัยมักจะถูกถามว่า เชื่อหรือไม่ ซึ่งผู้วิจัยพยายามหาแนวทางคำตอบที่ก่อให้เกิดความรู้สึกที่เป็นกลาง

อนึ่ง จากการที่ในชุมชนนี้ มีสำนักทรงที่ประกอบพิธีกรรมทรงเจ้าอย่างจริงจัง กล่าวคือ ทรงตลอดวันจนถึงยามค่ำคืนถึง 2 สำนักทรง และสำนักทรงทั้ง 2 แห่ง มีความขัดแย้งกันทั้ง ส่วนของผู้ที่เป็นร่างทรง เจ้าทรง และกลุ่มผู้ศรัทธาหรือลูกเลี้ยง ซึ่งต่างฝ่ายต่างสนับสนุนกลุ่มของตนเองและพยายามหาข้อบกพร่องของกลุ่มอื่น ซึ่งผลจากการที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มต่าง ๆ นั้นพบว่า กลุ่มสนับสนุนทั้งสองกลุ่มพยายามดึงผู้วิจัยให้เป็นพรรคพวกของตนเอง โดยมักจะถามว่า ระหว่างสองสำนักทรงนี้ ผู้วิจัยเชื่อสำนักทรงไหนมากกว่ากัน เจ้าทรงไหนที่ดีกว่าทั้งนี้ผู้วิจัยแก้ไข โดยการสมัครเป็นลูกเลี้ยงของสำนักทรงทั้งสองแห่ง และร่วมกิจกรรมของทั้งสองแห่ง ซึ่งปรากฏว่า เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย แม้กระทั่งเจ้าทรง (วิญญาณที่มาประทับทรง) ก็พึงพอใจให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันได้พูดคุยกับบุคคลต่าง ๆ ที่มายังสำนักทรง ทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชนเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อนั้น ทำให้เกิดแง่มุมมองที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้เพราะบุคคลบางคนที่มายังสำนักทรง ยังอาจเป็นผู้ที่ไม่มีความเชื่อเรื่องการทรงเจ้า แต่มาด้วยเงื่อนไขการถูกชักชวนจากญาติมิตร หรือมีภาระหน้าที่ต้องนำพาคคนในครอบครัวมายังสำนักทรง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะมีแนวคิดที่ต่างกัน อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์ข้อมูล เช่นกันกับกลุ่มบางกลุ่มที่อยู่ในชุมชนและไม่ยอมรับปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมการทรงเจ้า ซึ่งมักจะเบี่ยงเบนวิสัยรุ่น ส่วนมากมองว่าการทรงเจ้าเป็นพิธีกรรมที่ไม่ทันต่อภาวะการณ์ของสังคม ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวเป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกับบุคคลอีกเป็นจำนวนมาก มีหลายครั้งที่ผู้วิจัยถูกตั้งคำถามจากกลุ่มที่ไม่เชื่อว่าผู้วิจัยมีความเชื่อและแนวคิดเช่นไร หรือเชื่อก็เปอร์เซนต์ ผู้วิจัยได้พยายามตอบคำถามในแนวทางที่เป็นกลางมากที่สุด เพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพอันดี กับกลุ่มทุกกลุ่มในชุมชน

4. ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้างและบันทึกข้อมูลด้วยแบบบันทึกข้อมูลสนาม กล้องถ่ายรูปและเทปบันทึกเสียงในบางกรณี โดยช่วงแรกเป็นการสัมภาษณ์ในเรื่องที่ใกล้ตัว เช่น ถ้าสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำก็เกี่ยวกับเรื่องข้อมูลหมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน ถ้าสัมภาษณ์ผู้ชำนาญด้านพิธีกรรม ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลา ด้านความเชื่อของชุมชนและการใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นแนวทางของการขัดเกลาด้านความเชื่อ ฯลฯ ทั้งนี้รวมถึงการร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับชุมชนด้วย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้กระทำในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล และบันทึกแยกหมวดหมู่ของข้อมูล เพราะต้องชั่งใช้ถึงความโยงใยความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่าง ๆ ตลอดเวลา

6. การตรวจสอบข้อมูล ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้รับไม่สอดคล้องกันได้ทำการตรวจสอบโดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยนำข้อมูลไปตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ และนำข้อมูลทั้งหมดไปตรวจสอบกับผู้ที่ได้รับการขัดเกลาด้านความเชื่อในกลุ่มอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบและหาเหตุผลในการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ

ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลประมาณ 16 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2537 ถึงเดือนมกราคม 2539 โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา

ช่วงแรก เป็นช่วงที่ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้งข้อมูลทางกายภาพและ บริบทของชุมชน โดยการที่ผู้วิจัยเริ่มเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ทั้งนี้เป็นช่วงระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ถูกชักชวนให้เข้าร่วมพิธีกรรมของชุมชนเกี่ยวกับความเชื่อด้านพิธีกรรมการทรงเจ้า ใช้เวลาในช่วงนี้ประมาณ 2 เดือน

ช่วงที่สอง เป็นช่วงของการสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยมากยิ่งขึ้น โดยการที่ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และเยี่ยมเยียนคนในหมู่บ้านเพื่อพูดคุยในเรื่องราวทั่วไป โดยสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี ทั้งนี้รวมถึงการแวะเวียนสำนักทรงอย่างสม่ำเสมอ ในฐานะของลูกเลี้ยงเพื่อสังเกตการณ์ สร้างความคุ้นเคยและความเป็นปกติในการเก็บข้อมูลใช้เวลา 3 เดือน

ช่วงที่สาม ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายใช้เวลาประมาณ 10 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนเมษายน 2538 - มกราคม 2539 โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างจริงจัง

เมื่อเก็บข้อมูลและเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นการวิจัยทั้ง 2 ข้อ คือ การขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรม และ กลไก เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ หลังจากนั้นได้ทำการอภิปรายผล โดยการโยงผลการวิจัยที่ได้รับกับความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา โดยได้โยงใยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ว่า ชุมชนมี

กระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดและจัดเกลาระบบความเชื่อ ที่มีความสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต และสภาวะการณ์ของสังคมทั้งภายนอกและภายในชุมชน และในช่วงสุดท้ายจะเป็นการ เสนอแนะ แนวความคิดในการทำงานเกี่ยวกับการพัฒนา และการนำความรู้ความเข้าใจที่ได้รับรู้เพื่อการจัดการศึกษา และพัฒนาที่เหมาะสมแก่ชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved